

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

**A VÉRES KÖNYV ÉS A LEPLEZŐ NYELV
JÓKAI TÖRÖK TÉMÁJÚ NOVELLÁI AZ 1850-ES ÉVEKBEN**

Kivonat

A Bach-korszakban, azaz az 1850-es években írt török témájú Jókai-novellákat a törökök iránti rokonszenv és az oroszok iránti ellenszenv jellemzi. Jókai a cenzúra miatt nem írhatott nyíltan a szabadságharcról, de burkolt utalásokat bőven alkalmazott más témájú – klasszikus, egzotikus, erdélyi, magyar őstörténeti, történelmi és jelenkori – novelláiban is. A török témájú novellák két csoportra oszthatók: egyrészt a történetmesélés jellemzi őket, másrészt könnyedebb anekdoták. A történeteket gyakran fennkölt stílus jellemzi, az anekdotikus novellákat humor, olykor irónia.

Az irodalomtörténet-írás kevésbé foglalkozott Jókai novelláival. A Véres könyv orszellenessége nyilvánvalóan nem lehetett téma a szovjet korszak negyven éve alatt, nem írtak róla, ezért hiánypótló lehet a jelen elemzés. Tanulmányom folytatása a Jókai Mór novellisztikájának retorikájáról szóló sorozatomnak (Adamikné 2021a). A tanulmány két részből áll: első részében ismertetem a Bach-korszakban írt török témájú novellákat, majd a második rész tartalmazza egy novella nyelvi-retorikai elemzését, s ez a novella jó példa a leplező nyelv használatára.

Kulcsszavak: Jókai Mór, török téma, orszellenesség, Véres könyv, stílus és érvelés, leplező nyelv, A sérthetetlen. Egy orosz katona meséjéből

1. A török témájú novellák

A törökökkel szembeni ellenséges viszony a 19. században megváltozott: a törököt testvérnépnek tartottuk, elsősorban azért, mert testvérként viselkedett a szabadságharc után: nem adta ki a menekülteket Ausztria kérésére.

Jókai a szabadságharc előtt nem írt török témájú műveket, 1850-ben indította el sorozatukat; első darabja *A nikomédiai kövek az Egy bujdosó naplója* című novelláskötetben. Szinnye Ferenc mesenovellának tartja, s ebben van némi igazság. Azonban sokkal több annál: parabola, példázat a harcok hiábavalóságáról, így is elemeztem (2021c). Első önálló – köteten kívüli – török témájú novellája a *Szolimán álma* (1851). Ezután születtek török tárgyú regényei: *Béldi Pál*, *Erdély aranykora* (1851), *Törökvilág Magyarországon* (1852–1853), *A fehér rózsza* (1854).

1854-ben két további török tárgyú regényt jelentetett meg: a *Halil Patronát* és *A janicsárok végnapjait*; velük kapcsolatban írja Zsigmond Ferenc:

„Semmi sem érhetőbb, mint az efféle tárgyak kapossága Jókai számára a Bach-korszakban. Itthon minduntalan a cenzúra korlátaiba ütközött a költői képzelet, szívesen menekült hát olyan mezőkre, ahol szabadon csaponghat, ahol nemcsak a cenzor, de még a kritikus is nehezen tudja ellenőrizni. Írónk játékos képzelete számára kimeríthetetlen tárház a török faj világa, Európának ez a kuriózuma, mely szinte minden tekintetben (nyelv, vallás, öltözet, írás) elüt a nyugati államoktól. [...] Jókai említett két regénye a janicsárság intézményének elfajulását és véres eltörlését beszéli el, nagy kedvvel merülve bele a Kelet színes világába s nem titkolva a szerző és általában a magyarság rokonszenvét a török nemzet iránt, mely nemrég nagylelkűen bánt kimenekült honfitársainkkal s melynek a muszka még halálosabb ellensége, mint nekünk. [...] Még alkalomszerűbb téma lett a török nép a következő évben (1855), a krími háború kapcsán. Jókai egész kötetnyi (az első kiadásban három kötet) elbeszélésgyűjteményt (*Véres könyv*) szentelt e fontos világeseménynek, az orosz zsarnokság rovására, ápolva benne a török–magyar barátság eszméjét” (Zsigmond 1924: 36–7).

Jegyezzük meg, hogy Jókai török témájú műveinek fontos forrása Decsy Sámuel háromkötetes könyve (*Osmanografia, azaz: A török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának, és a magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása*, Bécs, 1788–1789).

Az alábbiakban röviden ismertetem a török témájú novellákat. (Jókai *Dekameron* című, háromkötetes novellagyűjteményéből idézem őket, Nemzeti Könyvtár XI–XIII.)

Néhány török témájú novella

Szolimán álma, 1851 – Szolimán álmában ölik meg Ibrahimot, a túlságosan nagy hatalmú nagyvezért; így Szolimán nem szegi meg esküjét, amit a nagyvezér feleségének, azaz saját lányának tett. A Korán szerint ugyanis, aki alszik, az nem él. Színes rajza a török világnak, ám a merész jelenet itt sem hiányzik: reggel tálcán mutatják meg a levágott fejet a szultánnak. Szinnyei szerint ez mesenovella, de a mai török filmsorozatban, a *Szulejmán*ban is így történt, nem mese, hanem történelmi tény. „Érdekes, hogy a szelídlelkű Jókai mennyire szeret vérben gázolni, éppen úgy, mint francia mesterei” – jegyzi meg Szinnyei (i. m. 226).

A pruthi csata – A törökök elfogják Nagy Péter cárt, de a nagyvezér szabadon engedi azzal az indokkal, hogy ki kormányozza akkor az országot. Aktualitását az adta, hogy az orosz–török háború kezdetén írta (*A fehér rózs*a c. regénye írása közben).

Dzsem herceg – A hontalanná lett szultánfi kalandos életét meséli el. Szinnyei gyenge elbeszélésnek tartja.

Az áruló gyűrű, Török rege – (*Dekameron* 1, 33). Mese arról, hogy a „pom-pás” Szolimán leleplez egy csalót, és mozsárban összetöreti. Szinnyei Salamon Ferencet idézi: „a mozsárba-törés részletes leírásából kitűnő kéj érzetében aligha osztozik az olvasó.” Valóban meglehetősen szadista a kivégzés leírása. Az előzmények: egy ékszerkereskedőnek meghal szép felesége. Álmodt lát, melyben egy öreg azt tanácsolja, hogy menjen Mekkába, ott felleli feleségét. A probléma a következő: a kereskedő kincseit a törvénytudós Ali Hodzsára bízta, de az letagadja, amikor a kereskedő visszatér. Az ügy a szultán elé kerül, s a nagy Szolimán kivégezteti a márványból faragott nagy mozsárban. A gyűrűnek a csaló leleplezésében van szerepe: Szolimán nyíllövés közben az ellopott gyűrűt viseli hüvelykujján, amit a kereskedő felismer.

A bizebán – állítólag török szó, siketnémát jelent (*Dekameron* 2, 4). A novella anekdota III. Musztafa siketnémájáról. Titokban megtanítják olvasni, jelekkel beszélni, így a nagyvezér megtudja a szultán titkait. A szultán ugyanis minden este naplót ír, a naplót a bizebánnal együtt éjszakára bezárják egy kis szobába. A bizebán egy kis ablakon kézjelekkel mindig közli a napló tartalmát, ezt mindig megtudja a nagyvezér, az okos Raghíb. Végül azt is megtudja, hogy a szultán meg akarja öletni, de elébe megy az ítéletnek, végez magával. A bizebán ezentúl nem ad jeleket.

Jordaki feje – (*Dekameron* 1, 26). Szinnyei szerint a török novellák között ez a legjobb, 1857-ben írta. A 19. század elején a moldvai harcok helyszínén járunk. Harminckét oláh harcos bemenekül egy kolostorba, Jordaki a vezérük. A törökök ostromolják őket. Az egyik harcos megadja magát a törököknek, azt hazudja, hogy ő Jordaki. Ezt Jordaki és az emberei nem tudják, a harcost árulónak tartják. Jordaki felrobbantja a kolostort, mindenki elpusztul, de később kiderül, hogy Jordakit élve megtalálják a törökök, nem ismerik fel, meggyógyítják; azután mint rokkant koldus tengeti életét. Így látja meg a várkapura kítűzve „Jordaki” fejét. Csattanóra épül a novella: Jordaki fejét kítűzik a konstantinápolyi piacon, s közben Jordaki a tömegből nézi. Az árulónak tartott görög áldozta fel magát.

(*Abu József* – [*Dekameron* 1, 38], Harun al Rashid idejében törvénytudós, ügyesen sok pénzt keres tanácsaival. Rövid anekdota. Szinnyei nem említi, ezért tettem zárójelbe.)

A Véres könyv

A Véres könyv. Csataképek a keleti háborúból 1855-ben jelent meg. Jókai a *Forradalmi és csataképek* mintájára összegyűjtötte az orosz–török hábo-

rúról szóló novelláit. A *Csataképek* „mintája” másképpen is megvalósult: az orosz–török történetek előterében is egyéni ember sorsok állnak. Az egyéni sorsok ábrázolása ősi és örök érvényű követelmény. Az ókori eposzok csatajeleneteiben is egyéni küzdelmekkel találkozunk, de a mai művekben is, például 1956 harcait és következményeit egyéni sorsokon keresztül ábrázolják.

A novellagyűjtemény méltó a címére: valóban tele van véres ütközetekkel, halottakkal, levágott fejekkel, csaták szakszerű részletezésével. Honnan volt Jókainak ismerete stratégiáról, taktikáról, hadi ismeretekről? Minden bizonnyal sok tapasztalatot gyűjtött a szabadságharc idején, hiszen végig kísérté a kormányt, mindenről értesülhetett. A novellák tehát tele vannak csataleírásokkal, egyet idézek közülük (a jelenet mindenkinek ismerős lehet egy későbbi regényből):

„Dargó vára előtt áll meg az ellenség; Samyl előtte húzódik mindenütt. A várat megostromolják; benne csak maroknyi férfi had áll, de a cserkeszek feleségei vannak ott; már rést lőtt az ellen dörgő ágyúival, a szuronyok tömegei a letört falaknak indulnak, de ím a cserkesz nők állnak a réseken, kard van kezeikben, férfiak fegyvere, kebleikben férfi szív dobog s ott harcolnak bátran, ott esnek el hősien férjeik oldalán, s olyan mérges sebet ad az asszonykéz is, mint a férfiaké. Kőszikla hull, égő szurok ömlik az ostromlók fejére alá; gyermekek, leányok olajat forralnak, köveket hengerítenek, azokkal küzdenek golyózápor között s dühödttusa után vissza kell fordulni a vívó ellenek; nem emberek azok, akikkel itt harcolt, hanem ördögök és tündérek! a szűz falakon diadalmasan lobognak cserkesz asszonyok tarka fátyolai...”
(*A fegyvertelen*).

Összegyűjthetett számos negatív tapasztalatot is, többször ír árulásról. *A sértetetlen* ezzel a mondattal zárul: „Őrizzen az Isten minden jó nemzetet saját fiai fegyverétől.” A kaukázusi népekről ír, de a kortársak magukra is érthették szavait: „Ha lett volna egyetértés a nép között, hajh milyen siralmas vége lett volna ott a moszkónak; de ősi viszálykodásból hagyták megnőni a közös ellenséget; az egyik faj örült, hogy a másik faj pusztul s nem gondolt rá, hogy majd rá is kerül a sor. Azután mindig is akadt közöttük az ellenségnek barátja, aki elmondta a többinek, hogy a moszkók milyen jó emberek: ezüsttel fizetnek mindenért, megcsinálják az utakat, bekerítik a városokat, vigyáznak rendre, békességre, isszák az áldott pálinkát s tele a zsebük szent képekkel”
(*A fegyvertelen*).

A történelmi háttér meglehetősen bonyolult. A kortársak bizonyára eligazodtak a krími háború eseményeiben, de a mai ember nem sokat tud róluk,

éppen ezért megemlítek néhány történetet. A Krím félszigetet a törökökkel szövetségben lévő tatár kánok uralták, az oroszok II. Katalin cárnő idejében foglalták el. A Krím stratégiai fontosságú félsziget: aki uralja a Krímet, uralja a Fekete-tengert. A krími háború 1853-ban tört ki, és 1856-ig tartott az Orosz Birodalom és a már gyengülő Oszmán Birodalom között. A törököket támogatták a brit, a piemonti és a francia szövetséges erők, azaz a Brit Birodalom, a Francia Császárság („Francia vitézek, angol hősök, igaz hitű muzulmánok követik a zászlót” – *A rossz hely*), és csatlakoztak hozzájuk különféle önkéntes csapatok, közöttük kaukázusi népek is. Az oroszok bevonultak Moldovába és Havasalföldre is, ezért szerepel ez a terület és a Duna is a novellákban.

Három nevezetes csatáról tudunk. Nevezetes csata volt a sinopi tengeri ütközet, Sinop (Szinope) hadikikötőt a krími háború elején, 1853. november 30-án támadták meg az oroszok, az egész török hajóhadat elsüllyesztették. A másik nevezetes csata a szevasztopoli. A franciák átkeltek az Alma folyón, s megindultak az oroszok által birtokolt Szevasztopol felé. Szevasztopol ostroma 1854. szeptember 25-től 1855. szeptember 8-ig, csaknem egy évig tartott, 9-én a védők elhagyták a várost. Kolerajárvány is pusztította a seregeket. Szilisztria a Duna jobb partján lévő város Dél-Dobruzsza régióban (ma Bulgáriához tartozik). Török fennhatóság alatt volt a 19. században, a krími háborúban az oroszok megostromolták 1854 májusában, sikertelenül. A krími háború után a cár birodalma meggyengült. Ezek az események olvashatók a novellák háttérében: Szinope, Szevasztopol, Szilisztria.

Jókai kimutatta a törökök iránti rokonszenvét és az oroszok iránti ellen-szenvét, sőt hazafias érzelmeit is, hiszen a krími háborút akkoriban figyelték hazánk fiai, és sorsunk jobbra fordulását várták tőle (gondoljunk Vörösmarty-nak *A vén cigány* c. költeményére: „Lesz még egyszer ünnep a világon”). Aktuális téma volt akkoriban. Jókai oroszellenessége legjobban *A rossz hely* című novellában nyilvánul meg:

„Régen történt, nagyon régen; talán már nem is emlékezik rá senki: hol és mikor? hogy Oroszországnak nagy hadjárata volt egy kicsiny kis nemzet ellen. / Oroszországnak szoktak ilyen dicsőségteljes harcai lenni; ahol százan egy ellen küzdenek ágyúkkal pisztolyok ellen [...]”

Oroszellenessége a névadásban is megmutatkozik, az orosz tábornokok nevei: Karvajoff, Dulakoff. Az oroszokat moszkó néven említi, a moszkó bizonytalán a moszkovita szó rövidítése (Jókai orosz témájú novelláiban Moszkovát ír, nem Moszkvát). A törökök iránti rokonszenvnek nem-

csak az oroszellenesség az oka, hanem az a tény, hogy akkoriban befogadták a magyar emigránsokat, s nem adták ki őket a Habsburgok kérésére, nyilván az 1815-ös orosz–porosz–osztrák „szent” szövetség ellen foglaltak állást.

Az oroszellenességre és a törökök iránti rokonszenvre utal a novellagyűjteményről szóló tanulmányában Szilágyi Márton is. Tulajdonképpen a retorikai szituációt elemzi – bár nem használja ezt a terminust –, azaz a novellák problematikáját: az orosz–török harcokat. Kiemeli a cserkesznek és egyéb kaukázusi népeknek hősie, rokonszenvünkkel kísért harcát az oroszok ellen: „bennük valamiféle östörténeti magyarázat, a magyarsággal rokon múlt és közös mentalitás alapján olyan erények voltak fölfedezhetők, amelyek a magyarság önkarakterológiájának némely elemeit egy az egyben megjeleníthették” (i. m. 172). Az *akh-tiári fogoly* problematikája szerinte más: az orosz despotizmus saját népét is elnyomja, de a nép tűr és nem lázad (Szilágyi 2018). Szerintem nem különül el ez a novella a többitől: figyelmeztetés, példázat. Az önfeladás megsemmisítő veszélyére figyelmeztet, s a novellák lezárásának nagyon is megfelel, megvan a funkciója. Jókai komponálásában semmi sem véletlen.

A Bach-korszak szigorú cenzúrája miatt Jókai nem írhatott nyíltan helyzetünkről, de számos utalást, célzást olvashatunk a jelenkori állapotokra, az 1850-es évek hangulatára:

„Az egész világot elfoglalhatja a moszkó, nyakára hághat minden nemzetnek, de ez a hely, az egyik bükkfától a másikig soha sem lesz az övé. [...] – Oh, ez nekünk is kedves eszme, sóhajta fel Miriám; csak egy pont ez, de olyan pont, aminél nekik mindig meg kell állniok s ahonnét mi mindig újra kezdhetjük. – Hogyne esnék az jól, mondá az örmény, összeérő szemöldeit még összébb húzva, hogy egy helyet találhatunk, akármilyen kicsikét, amiről elmondhatjuk: ez még a mi régi országunkból való! Ahol a régi templomban megtaláljuk a régi oltárt, a muzulmán a maga mecsetjét, és a római hitű a maga evangéliumát, mint ahogy volt Sahahin idejében” (*A khámok utóda*).

Másutt: „s nem gondoltak vele, hogy ez a kis fakó halacska idő jártával majd egy nagy orosz csuka lesz, mely őket mind elnyelheti.” Talán ezek miatt az utalások miatt hallgatták el ezeket a novellákat 1945 után (például nem ír róluk Nagy Miklós *A magyar irodalom története* vaskos 4. kötetében, az egyetemen sem hallottunk róluk), amikor negyven évre elnyelődött bennünket is a nagy orosz csuka.

A retorikai szituáció. A novellákban a retorikai szituáció, azaz a megoldandó probléma mindig az oroszok és a törökök, avarok, cserkeszek közötti feszültség, amelyet harccal próbálnak megoldani. De az események előteré-

ben – mint már említettem – mindig egyéni probléma áll, mindig egyéni sors és egyéni harc. (Szinyei sorrendjét követem a novellák ismertetésében.)

A fegyvertelen az első novella a kötet első kiadásában (eredetileg *Az avar vezér* címen jelent meg 1854 októberében-novemberében), tizenegy fejezetre oszlik, kilencven oldal, szinte kisregény. A cserkeszeket, az avarokat a magyarok testvérnépének tartja Jókai, lelkesen ír szabadságszeretetükről. A novella hőse az avar Balkár bég, aki fegyvertelenül is csodákat művel az oroszok (moszkók) elleni harcokban, az ő sorsáról szól a novella. Az előzmények: dacolt az orosz hódítókkal, ezért elvitték egy szibériai ólombányába, itt tizennyolc évet töltött. Megszökött, de faluját már a moszkók uralják, itt is elárulják; megöli az elfogására küldött kozákokat, s megmenekül. Sok harc után ismét orosz fogságba kerül. Az oroszokhoz pártolt Gyáma nevű testvére, aki megesketi, hogy soha többé nem fog fegyvert az oroszok ellen. Tulajdonképpen fogolycserével szabadul, s Daniel bey seregébe kerül. Daniel bey Samyl harcostársa, így Samyl, a híres cserkesz vezér is szerepel a történetben. Balkár bég hozzá csatlakozik, s csak egy fűzfavessző van a kezében, úgy harcol. Elfogták és kivégezték az áruló testvért, Gyámát, a fejét egy kosárában illatos füvek közt elküldték nejeinek, Gyöngyilének. Balkár bég végül egy bekerített falu ostromakor hal meg, utolsó kiáltása: Miénk a diadal!

A bojár leány szintén fejezetekre oszlik, de csak háromra. A húszas években, a török–görög háború idején játszódik. Neszte bosszútörténete. Neszte amazon harcos, hat fiútestvérével harcol a törökök ellen. Az oroszokkal szövetkeznek, Neszte felajánlja, hogy kémnek áll, s a törökök közé megy. Közel kerül a leleplezéshez, elmenekül: átúszik a Dunán. Otthona elpusztult, egy vita miatt az oroszok megölik apját és testvéreit. Ekkor a törököket uszítja az oroszokra, akik halomra lövik az oroszokat. Végül megtébolyodik, és egy kolostorba kerül, ahol öntudatlanul imádkozik.

A bajadére egy táncosnő, Nahelim. Szaif, a szerelme eladja egy kurd harcos amazonnak, hogy lovat és harci felszerelést vegyen, mivel egy csatában mindene elpusztult. Később ki akarja váltani szerelmét, de harminc orosz fejet kell érte „fizetnie” a kurd harcos amazonnak. A harminc fej megszerzéséről szól a fordulatos, véres történet. Végül mindketten meghalnak az utolsó három fej megszerzésekor. A hosszú novella tizenegy fejezetre oszlik, huszonöt oldalas.

A khámok utóda a leghosszabb, kilencvenoldalas történet, tíz, alcímekkel ellátott fejezetre oszlik, ez is inkább kisregény. A novella témája Mirza Kobul tatár khám harca az oroszok ellen. Végül elpusztítja az oroszokat, Karvajoff tábornok is elesik. Sorsuk bizonytalan: „A jövő titka, hogy elpusztulnak-e

egészen, vagy tovább élük kis nemzeti életüket” – célzás Magyarországra. Szinnyei nagyon dicséri (i. m. 231).

Az akhtiári fogoly egy a Katalin cárnő által kegyetlenül megbüntetett hercegnő fia. Hosszú raboskodás után Szebasztopolban (Jókai így írja) szolgálja a cárnőt mint mérnök, ágyúöntő. Az ágyúhoz láncolva él, golyó nem éri. Bármilyen kegyetlen is a sorsa, a cárt mindig dicséri: „A cár igazságos, a cár szent”; „A cár akarata volt, a cár szent” – mondogatja. Az orosz világnak, a feltétlen, vak engedelmességnek a rajza. (Szinnyei véleménye negatív, rémtörténetnek tartja.) A befejező mondat összegező: „És így hálnak meg a minden oroszok birodalmában milliók és milliók és minden évben új milliók születnek helyettük, kik ugyanazt a sorsot élük végig és kiknek eszükbe se jut, hogy miért nem jobb az élet?” (A mérnök sorsáról Szolzsenyicin regénye, *A pokol első köre* jut az ember eszébe, ebben szinte rabokként dolgoznak a tudósok.) A megdöbbenő utolsó mondat nemcsak a novellának, hanem egyben az egész kötetnek a lezárása: figyelmeztetés! Az önfeladás, az agyomosás kilátástalan helyzetbe, végzetes rabságba dönti a népet.

Szinope – rémtörténet a szinopei tengeri csatáról. Elpusztult az egész török hajóhad, utoljára a Sárkány nevű hajójuk. A rövid novella utolsó mondata: „És ez volt azon esemény, mely minden hüvelyében nyugvó kardot kivont Oroszország ellen.”

A gyerkőc „szín-francia romantika” Szinnyei szerint. A Szebasztopol előtti angol táborban játszódik. Egy lányos kinézetű angol tisztcske csodattetteiről szól. Egy orosz tiszt megöli a gyerkőcöt, Egerton ezredes pedig az oroszot öli meg, majd az ezredes is meghal.

A sérthetetlen. Egy vén orosz katona meséjéből. Egy orosz tábornok a sérthetetlen, végül egy orosz golyó öli meg: egy apa így bosszulta meg a fiát, egyszer ugyanis a sérthetetlen kiverte a fia szemét, mert elaludt az ágyú mellett. Ezután az apa öngyilkos lett. A záró mondat: „Őrizzen az Isten minden jó nemzetet saját fia fegyverétől.” Egy vén orosz katona meséli el, ez teszi művészivé, stílusa hasonló a Bem apóról szóló történethez (*A kis szürke ember*) a *Forradalmi és csataképekben*.

A rossz hely – Dulakoff orosz tábornok (beszélő név) feldúl egy várost. Egy anya elveszett leányát kéri számon rajta. Azután Szebasztopolban szolgál, vereséget szenved, elveszti feleségét és leányát. A *Forradalmi és csataképek* eposzi-lírai hangján írta Jókai, oroszgyűlölete ebben a legerősebb.

A romantikus elbeszélések között van néhány csattanóra épülő, adomaszerű:

A tábornok és az asztrálszellem – 1853 elején jött divatba az asztaltáncoltatás, a szellemekkel való beszélgetés. „Kétségtelen, hogy Jókai hajlott a ba-

bonára, s az ötvenes évek elején, amikor az országot járványként árasztotta el az asztaltáncoltatás, csak megerősödhetek ilyenfajta vonásai” (Nagy 1968: 108). Az orosz tábornoknak megtetszik az asztaltáncoltatás, fokozatosan beleszeret, mániákus örült lesz. Szilisztria ostromát is a szellem tanácsai szerint intézi, visszaverik, meghal. Az orosz fanatizmusról szól ez a novella is.

A veszélyes sakkjáték török–görög háborús adoma, nincs kapcsolatban a krími háborúval. Ahmanzádé Mehemed nagy fegyelmet tart katonái között. Nyolc török katona elalszik a bortól, az életükért sakkoznak. Ketten maradnak végül, két barát. Serif szándékosan veszít, mert Maruf barátjának nagy családja van; de Maruf, felismerve barátja szándékos rossz lépését, megtébolyodik.

Alma – az álmai (álmai – valóban az *alma* szó a folyó neve, nemzetközi vándorszó) csata leírása: nyolcezer angol győzött háromszor annyi ellenség fölött. Egy apa elveszíti fiát, majd ő is meghal: „Csak egy katonával kevesebb!” – mondják a vezérek. Nem számít az emberélet a nagy játszmákban. Nagyon rövid, háromoldalas novella.

Drága föld – Szép birtoka volt Spatár Leo görög kereskedőnek egy Szilisztria melletti szigeten. Mussza basa megveszi a szép kertet, s nyomában a törökök megveszik a környező földeket. Ezzel demoralizálják az oroszokat: félgőzzel ostromolnak, végül elvonulnak. 1854-ben ostromolták az oroszok Szilisztriát.

A kertész a csatatéren – Egy szelíd francia katona története. A csatatéren is virágokat nevel. Végül ott temetik el a bajtársak a virágai között.

Az amazon – Egy francia katona (a kis Dumas) és egy úri hölgy szerelme, aki kalandornő, s az oroszokkal harcol. Pompás humorát dicséri Szinnyei (*Torlatievna* az előbbi címe). Angol és francia katonák iszogatnak, egyikük, a kis Dumas meséli el a találkozásait a szép hölgygel, tehát keretes elbeszélés.

A basi-bozuk (örült fejűek) – Mese, a humora teszi élvezhetővé. Főhőse, a hihetetlenül lusta Khaleb Rizlán meghallja, hogy Sztambulba megtámadták a hitetlenek. Fellázad, sereget toboroz, de népe fegyelmezetlen, ezért katonáit lelövik.

Eddig a *Véres könyv*.

Van még öt kisebb novellája 1855-ből és 1856-ból, az orosz–török háborúról szólnak, de a *Véres könyvből* kiszorultak.

Idealis és practikus – Anekdota, kacagtató a humora. Sztambulban katonákat toboroz egy pénzes angol lord és egy pénztelen öreg lengyel. A lengyelhez mennek az oroszgyűlölők, és sikeresen harcolnak.

Különös életírások – Keserűen gúnyos írás egy angol lordról és egy léha magyar mágnásról.

Török poézis cím alatt két apróság olvasható: *Az örök harc*, *Az első hangszó Sztambulban*. Ékes nyelven meséli el, mintha török ember mesélné.

Kincses Abdul és gyáva Izmál – Mese a gyávából lett hősről, a szerelem teszi hőssé. „Kitűnő humora miatt ma is kedves olvasmány” – írja Szinnyei.

Szerkezet. Érdeemes megfigyelnünk az 1905-ös Nemzeti Kiadás (XIX. kötet) sorrendjét: *A khámok utóda*, *A tábornok és az asztrálszellem*, *Szinope*, *A basi-bozuk*, *A bajadére*, *A gyerkőc*, *Drága föld*, *A veszélyes sakkjáték*, *Álma*, *A kertész a csatatéren*, *A sérthetetlen*, *A rossz hely*, *Az amazon*, *A fegyvertelen*, *A bojár leány*, *Az akhtiári fogoly*. Középen kaptak helyet az anekdotaszerű, könnyedebb novellák, közrefogják őket a tragikusak, fontos mondanivalójukkal. Ez az elrendezés a memória működését követi: az események elejére és végére jobban emlékezünk. Ezt a modern pszicholingvisztikai kísérletek bizonyítják, de tapasztalatból mindig tudhatták az emberek, főleg a retorikusok. Ezért fontos a bevezetés és a befejezés, az érvelésben is a súlyos érvek közrefogják a gyengébbeket. Jókai minden bizonnyal tudatosan rendezte el így a kötet novelláit.

A *Véres könyv* novelláit nem jellemzi olyan szerkezeti változatosság, mint a *Forradalmi és csataképeket* vagy az *Egy bujdosó naplóját*. A legtöbb novella lineáris menetű, s harmadik személyben van elbeszélve. Van közöttük nagyon hosszú, kisregény méretű, fejezetekre tagolt novella, ilyen *A khámok utóda*, *A bajadére*; s nagyon rövid, néhány oldalas, ilyen az *Álma*, a *Drága föld*, *A tábornok és az asztrálszellem*.

Keretes szerkezetű *Az amazon*. „Három francia és egy angol tiszt ültek együtt a szebasztopoli tranchéeknál” (lövészárkognál), s iszogattak, beszélgettek. Megkéri a „kicsi Dumas”-t, hogy mesélje el az amazon történetét. A novella lezárása visszatér a csatatéri helyzethez.

Mozaikos szerkezetű *A sérthetetlen*, más szempontból is különleges: egy orosz katona meséli az emlékeit, ahogy eszébe jutnak.

Lírai novella több is van: *A rossz hely*, *Álma*, *A kertész a csatatéren*; ezek rövidiek.

Szávai János kategorizálását követem, kilenc novellafajtát állapít meg: 1. (tartalmi szempont) informatív novella (életünk fontos eseményeiről), két alcsoportja van: az anekdotikus-informatív és a naturalisztikus novella; 2. (terjedelmi szempont) határesetek (hosszú novellák), egypercesek (meghökkenésre épülnek: a fabula, vagyis a kauzális-lineáris sor és a szüzsé, a szabad motívumokból összeálló hálózatrendszer bonyolult együttese); 3. anekdotikus novella; 4. kétdimenziós realista novella (megőrzi az anekdotikus novella szerkezetét, de másként valósítja meg a narrátor és a történet viszonyát); 5. doku-

mentum-novella; 6. vízió-novella; 7. kihagyásos és kirakós típus (idősíkok felbontása, kihagyásos szerkesztés, szétszórt motívumok); 8. verbális novel-latípus (nyelvezete a meghatározó); 9. leíró típus (Szávai 1981).

Érvelés. Elsősorban a körülményekből, azaz a személyekből és a dolgokból vett érveket olvashatjuk, azaz leírásokat, jellemzéseket, az általános érvtörzsek negyedik, nem logikai csoportját.

(Emlékeztetőül: az általános érvtörzseknek vagy toposzoknak négy nagy csoportjuk van. Az első három csoportot a logikai alapú érvek alkotják, ezek: a definíció és a rá épülő érvek; az összehasonlítás és a kapcsolódó érvek; a viszonyok, például az ok-okozati érvek, az ellentétek és az ellentmondások. A negyedik csoportot a körülményekből, azaz a személyekből és a dolgokból vett érvek alkotják.)

Ezekre a novellákra is jellemzők a nagyszerű leírások. Híres *A khámok utóda* bevezetése. Itt is – mint oly gyakran – az általánosból indul ki a leírás: jellemzi a tatárok „építkezését”, majd leírja kívül-belül a tatár csárdát:

„Megásnak egy gödröt négy lábnyi mélyen, két ölnyi szélesre s tetszés szerinti hosszúságra; az elejére és végére állítanak egy-egy izmos ágast, azokra végigfektetnek keresztbe egy szál gerendát, a gerendához kétfelől támasztanak egyenes ágakat, azokat betérítik bivaly- és ökörbőrrel: ebből áll az építészlet. Egyszerű és szép.

Több rendbeli előnye közül okvetlenül első helyen áll az, hogy igen hamar el lehet vele készülni, azonkívül tekintetbe veendő az egész építkezés olcsósága, nemes egyszerűsége; emellett a tűzkármentesítés egészen nélkülözhetővé válik s lehetőségek esetére az ablak-adótóli félelem is fölöslegessé van téve. A regényes oldalakat, mint amelyek nem ide tartoznak, egészen mellőzöm.

Semmi sem könnyebb, mint ez építkezési rendszer mellett az évszakok különböző viszontagságaival dacolni. A téli zivatarok ellen illatos gyepel és zöld pázsittal terítik be a piramid alakú tetőt, ugyanazt nyáron ékes földi tökkel s más díszes növényekkel futtatják be; mint az édes aranykorban, melyet a pogány poéták olyan szépen megénekeltek, amidőn minden ember háziúr volt.

Ez a ház, ami éppen előttünk fekszik, valamivel nagyobb a szokottnál, mert ez csárda; amit félig-meddig gyanítani enged a madzagra kötött eltört üveg nyaka, mely az első ágason himbálózik. Az egyebiránt az első és utolsó üveg nyaka, amit ezen a környéken láttak, mert itt még most is tömlőben és kobakban hordják az italt.”

Igaza van Szinnyeinek, hogy humorosnak tartja ezt a leírást. Humorát az ellentétek adják: a népi milió leírásába korabeli hivatalos szavakat és toldalé-

kolást kever (*ablak-adótóli*: a *-tóli* végződés a hivatalos nyelvre volt jellemző, szabálytalan, ugyanis ragra nem szokás képzőt illeszteni); a modern kor üvege és a tömlő meg a kobak is ellentétes, de az üveg el van törve, mégis becsben tartják, mint ritka különlegességet. Humoros a szerző „kiszólása” a szövegből: itt mellőzi a regényes oldalakat. A bemutatás folytatása is humoros: ahogy haladunk lefelé, fokozatosan felfedezzük a csárda belsejét és a csárdában alvó embereket.

Idézzünk egy híres személyleírást is, mégpedig a furcsa kisasszonyét ugyanabból a novellából, „pézsmakacszerű tipegésével”:

„Ez meglepő alak.

Alig magasabb négy és fél lábnál, mintha valami gonosz kéz a fejére nyomva összelapította volna az egész alakot; feje szélesebb, mint hosszú, szája szélesen elvonul húsos, kemény ábrázatján, s a rövid homloktól a szájig alig marad annyi helye a tompa pisze orrnak, hogy magát vastag cimpáival elhelyezhesse, bár a sandító szemek egyikének nem látszik egyéb hivatása lenni, mint hogy őrt álljon a nevezetes orr felett, kárpótlásul a másik viszont a háta mögött levő fülre leskelődik.

Nyaka nem látszik lenni e furcsa lénynek: a két válla mindjárt a fejből nőtt kis kezdetét képezi két módtalan kurta karnak, melyek széles ujjú tenyerekben végződnek, miknek alsó ízeibe veszélyesen bele van növe egy-egy lószórból font karikagyűrű s mely tenyerek, dacára a kivehetetlen rövidségü derékknak, még sem érnek soha csipőn alul.

A furcsa külsejű alakot még különösebbé teszi az a pézsmakacszerű tipegés, s emeli sajátágait a messzire hallható szuszogás, melyet nem bír magától megtagadni” (*A khámok utóda*).

Feltűnő a novellákban a sok levágott fej, valamint különleges szállításuk:

„Balkár bég ünnepélyesen temetteté el meghalt testvérét, mert ő avar fejedelmi vér volt, kit megillet a kürtszó és gyászravatal, midőn sírba teszik. / Levágott fejét pedig egy díszes kosárkába zárta illatos levelek közé; nem szólt senkinek arról a két könnyecsepről, mely szeméből kihullt, midőn a levágott főre nézett; csak előhivatott egy orosz foglyot, s rábízta kegyesen, hogy ha szabadságát meg akarja nyerni, vigye el azt a kosarat Kizliárba Gyáma bég feleségének, mondja neki, hogy azt férje küldi” (*A fegyvertelen*).

Szaif begyűjtötte az utolsó három fejet, majd ezt mondja lovászának:

„Fogj, édes fiam, Ali, egy nagy olajos tömlőt, töltsd meg azt legfinomabb olajjal, tégy rózsza és nárdus levelet közé eleget, hogy jó illatja legyen. Ekkor emeld le lovamról azt a hímzett erszényt, melyben nagyon három ispaháni

dinnye, édes, zamatos és érett, s bocsásd bele a tömlőbe, pecsételd le azt ólommal erősen.”

Így küldi el a Krímben harcoló kurd amazonnak az utolsó három fejet (a harmincból; *A bajadére*). Neszte hosszú históriás éneket ad elő, melynek a vége: „S künn a síkon puszta vérmezőben | Két fejetlen test feküdt a földön, | Átöelve egymást karjaikkal, | Szív a szíven, csendes mind a kettő: | Távol, távol suttog két halálfő ... (*A bojár leány*). A többi törökös novellában is vannak böven levágott fejek: a *Szolimán álma* ekképp végződik: a szultán felébredt, „Az ulema feltakarta a szőnyeget; az ezüst tálról egy véres, halavány fő bámult holt szemekkel a szultánra. – Ibrahim! – hörgé eliszonyodva Szolimán, s visszarogyott fekhelyére.” *A bizebán* történetében Musztafa szultán nem tudta megöletni nagyvezérét, kárpótlásul: „Hanem rövid időn egymás után látta három nagyvezér levágott fejét a szeráj kapujában ezüst tálcára kitéve.” Kosárban, olajos tömlőben, ezüst tálcán – vagy csak egyszerűen kitűzve a kapura: ez történt „Jordaki fejével”.

Ha az elrettentés volt a célja, a sok levágott fejjel mindenesetre elérte Jókai, bár mindig van ezekben a rémségekben némi ironikus távolságtartás – illatos füvek, olajok, ezüsttálca formájában.

Stílus és érvelés. A stílus is érvel. Perelman például *A retorika birodalmában* nem is választja szét az érvelés és a stílus tárgyalását. Jókai stílusát elsősorban az alakzatok változatos használata jellemzi.

Egy jellemző – alakzatokkal teli – bekezdést idézek. Felkiáltással (*exclamatio*) kezdődik; Jókai gyakori stíluseszközével, egy olyan hármas felsorolással folytatódik, amelynek szavai egyre hosszabbak (Cicero-féle növekvő tagok törvénye); ironikus megjegyzéssel, majd ellentéteket (*antithesisz*) tartalmazó három összetett mondattal (*trikólon*) fejeződik be:

„Ilyen két hónap alatt hogy átváltozik egyszerre a táj alakja! Nincs a teremtőnek olyan jégesője, árvice és földindulása, mint ez a bölcs emberi faj, ha megindul mezőket elgázolni, városokat felforgatni! | Nyomtató szerű támad ott ma, hol tegnap zöld vetés hullámozott, | erdők feküsznek le, mintha zivatar járt volna rajtuk keresztül, | dombok múlnak el itt, s amott emelkedik helyettök új hegy, halom” (*Drága föld*).

Ez az általános kép, ezután következik a konkrét esemény, Szilisztria ostroma (1854-ben az oroszok közelednek a városhoz). Enthümémával van dolgunk. A képlet a következő: Az emberi faj nagy pusztításokra képes (nagy premiszsa). Hozzágondoljuk: az orosz is az emberi fajhoz tartozik (kis premissza,

az egyedi eset). Következésképpen az orosz is pusztítani fog (konklúzió). Nem mondjuk ki ezt a láncolatot, de gondolhatjuk. Ez az enthüméma egyik tulajdonsága (görög: *en thümo* 'ami a gondolatban van', Arisztotelész írta le *Rétorikájában*). A másik tulajdonsága az, hogy gondolkodásunk valószínű; nem cáfolhatatlan, de nagy lehet a valószínűsége. (A formális logikában a nagy premisszának cáfolhatatlannak kell lennie, az enthümémában cáfolható.) Jókai sokszor tesz olyan általános kijelentéseket, amelyeket továbbgondolhatunk, s amelyeknek nagy a valószínűségük; gyakran alkalmazza az enthümémát, azaz gyakran követi az emberek általános gondolkodását.

Még egy példa az enthümémára:

„E született orosz főnemesek előtt a tatár Mirianoff mindvégig gyanús jellem maradt; az emberi szív jobb érzelmei közé tartozik az, hogy az árulónak, a szökevénynek soha sem hisznek egészen s ez a gyanús göcs legjobban meg lesz oldva így: ha hű volt Miriám, akkor elesik Oroszországért, de dicsően esik el; ha pedig hűtlen volt, akkor dicsően vész el, de mégis csak elvész. / A syllogismus mind a két oldalról erős s becsületére válik annak, aki feltalálta”
(*A khámok utóda*).

Az aláhúzott rész az általános igazság, a nagy premissza; a tatár az egyedi eset, a szökevény; tehát nem hisznek neki. Igen ám, de az érvelés nem ilyen egyszerű: ha hű, akkor is elesik, ha hűtlen, akkor is elesik, mindenképpen meghal. Ez a dilemma logikája: bármelyik lehetőséget választjuk, az eredmény ugyanaz.

Az enthüméma sokszor a mű elején áll, s maga a mű képezi kifejtését. Ezt a szerkesztést gyakran alkalmazza Jókai. Enthümémával kezdődik *A sérthetetlen*. *Egy vén orosz katona meséjéből*:

„[...] Engedjete csak rá visszaemlékezni [...] Hadd képzeljem magam elé újra, úgy, amint gyermek volt s velem együtt játszott a porban; úgy, amidőn először kezébe adták a fegyvert és mondták neki: előre! és úgy, amint megvénült velem együtt és elhagyott messze maga mögött: ő tábornok volt és én közkatona.”

Ez az általános tétel, utána következik a részletezés, vagyis az események elbeszélése. Az enthüméma tehát szövegszervező funkcióval is rendelkezik. Jókai gyakran alkalmazza ezt a szövegszerkesztési technikát.

Különleges szó kevés van ezekben a novellákban, pl. „Jó reggel van fiaim, gyermekeim! Monda az öreg, amint együtt ült velök a dózsasztalnál” (*A bojár leány*); „ártékony állatokat elveszteni”; „Én eltagadtam a sebész

előtt sérvemet, mert különben töből vágta volna le a karomat” (*A sérthetetlen*). A törökökre jellemző szavak vagy katonai terminusok csak akkor fordulnak elő, ha szükségesek.

Egyszerű, középső és fennkölt stílust különböztet meg a retorika; valamint négy stíluserenyt vagy stíluskövetelményt, ezek: nyelvhelyesség, világosság, illőség, ékesség. Az irányító követelmény az illőség: magasztos témához fennkölt stílus illik, mely főleg alakzatokkal díszít; köznapi témához egyszerű stílus, mely kedveli a humort és az iróniát. A fennkölt stílus tehát a nagyszerű eseményekhez illik, s Jókai mindig illő helyen alkalmazza.

A fennkölt stílust az alakzatok bravúros alkalmazása jellemzi. Az alakzatok mindig funkcióban vannak, nem fellengzősek, nem fölöslegesek – ahogy sokszor emlegetik, komoly irodalomtudósok is. Idézzünk néhány példát!

Bravúros felsorolások (*enumeratio*):

„Jött a végeláthatatlan menet; elől a csatákból megtért katonaság, mindenemű fantasztikus fegyverzeteikkel; itt fényesre csiszolt pajzsok, középen kiálló törhegygel, gömbölyű sisakok, szeges buzogányok, amott turbános nép, lengő kócsagtollal, gyöngyökkel rakott forgók, bogláros övek, görbe kardok; majd cirkasz-lovasság pikkely-páncélokban, tegezzel, puzdrával, hosszú, villogó hegyű dárdákkal s tekenős pajzssal, arany szegekkel kiverve; ismét puskás hadak, nehéz ezüsttel vert hosszú lőfegyverekkel, fejükön vörös fez, hosszú kék cafranggal; majd a testőr szpáhik, selyemmel hímzett keleties öltönyükben, arab méneiken, fegyvereik markolatja smaragd- és rubinttól ragyog; utánok a tábori zenészek, csodás alakzatú rézkürtjeikkel, dobjaikkal, csengettyűikkel s mind e tarka csoport között a felülhengő koszorúzott lófarkak, félholdak és színes lobogók” (*Szolimán álma*, a szultán vonulása a mecsetbe; a nép kiáltozása közben nemcsak az ő neve, hanem Ibrahimé is hallatszik, s ez előrevetíti a tragédiát).

Sorjázó kérdések (*interrogatio*):

„Miért történt? hogyan történt? senki sem tudná azt megmondani; légben volt-e? vízben volt-e? a föld párologta-e fel? eljött az idő, melyben az emberek imádkoztak a háborúért” (*A rossz hely*). „Ki ne ismerné őt? ki ne látta volna őt véletlenül, hívatlanul megjelenni, valahányszor nagy veszély fenyegette ügyeiket? ki ne látta volna őt bátran harcolni éjszakai támadások alatt? Ki ne tudná, hogy a legcsodásabb vállalatokat ő vezette mindig, soha rajta nem vesztett, soha társait veszélybe nem vite és rendesen oly véletlenül tűnt el, mint megjelent” (*A khámok utóda*).

Indulatos, lendületes mondatok:

„Nem tudjuk elhinni, hogy oly hosszú szenvedés, nyomor és kényszer eltipporta benne utolsó csíráját is az emberi önérzetnek, hogy egy élő, gondolkozó

lényt meg lehet fosztani lelkétől úgy, hogy az ne legyen különb egy házi állatnál, mely kinzó gazdáját szolgálja az utolsó leheletig a láncon, a járomban, a rúd mellett, az ostor alatt, s ha eleresztik is, megint visszatér hozzá” (*Az akhtiári fogoly*).

Mondatsorozat (nem körmondat, nem tiráda):

„Hogy mulatják ők magukat (ti. a szellemek) rajtunk, apró árnyékokon, kiknek legnagyobb eszméi olyan semmik, mint a szivárvány támadó színe, kik élünk, küzdünk, harcolunk és meghalunk oly csodadolgokért, amikre gondolni nevetség, kik azt hisszük, hogy nagy dolgokat követtünk el, hogy tetteink átkísérnek bennünket a síron, és nevetség elnézni onnan felülről, hogy dül-fül, iparkodik ez a kis morzsányi furcsa ázalék épít nagy törekedéssel halmot halomra és nevezi azt bekerített várnak, mi nem egyéb, mint egy-egy hangyafészek, és megteszi egymást nagynak, hatalmasnak és maga sem egyéb, mint egy piciny féreg, ami beszélni tud, és elnevezi magát a világ urának, midőn egész csillagzata alig látszik el a legközelebbi napig kölcsön kapott fényével és azt kérdi nagy fennyen: ki van még a világon rajtunk kívül? miként a sajtpondró, mely azt hiszi, hogy ez a világ csupán sajtból áll és abban ő a teremtés remeke” (*A tábornok és az asztrálszellem*).

A mondatsorozat terminust magam alkottam a *Jókai és a retorika* című könyvemben (2016, 205).

Hármas tagolás (*trikólon, iszokólon*):

„Akinék nemzete annyit szenvedett, olyan szerencsétlen, az nem árulhatja el ezt a szenvedő hazáját egy gyűlölt idegen kegyéért; | akire annyi dicsőség várt mint honfira, az nem árulhatja el halhatatlan hírnevét egy szolgáltságáért, mely megpirít, midőn kielégített; | és akit úgy szeretett a nő, oly híven, oly igazán, nem lehet az árulója a mennybéli szerelemnek” (*A khámok utóda*). „Nyomatató szérű támad ott ma, hol tegnap zöld vetés hullámozott, | erdők feküsznek le. mintha zivatar járt volna rajtuk keresztül, | dombok múlnak el itt, s amott emelkedik helyettök új hegy, halom” (*Drága föld*).

Az olvasó megszólítása, bevonása a cselekménybe (*narratív metalépszisz* – Gerard Genette terminusa):

„Gondolj reá, te ki olvasod e sorokat, ruganyos ágyadon fekvve, enyhe takaród alatt, könnyű éji öltönyben, takart lámpa világánál, hogy egészen más dolog az: lefeküdni a fagyos iszapba, átázott nehéz öltözetben, a hideg télszaki szél dühödő ordítása mellett, a fáradt fejet lehajta-

ni egy darab kőre, mely a sáncépítésből fennmaradt, és azután hallgatni a bombák füttyülését, a gránát rekedt bűgását, s felébredni egy szétpattanó bomba csatájára, a riadót verő dob pörgésére, az éjjeli cseletáadások nyugtalanító zajára, néhány pillanatra hallgatni, hol ölt meg a bomba valakit a szomszédok közül? húzódik-e közelebb a riadó? S azután újra kezdeni ismét: »Miatyánk ki vagy a mennyekben« egyik kéz a szíven, a másik a kardon, s újra elaludni a távozó dob robaja mellett és álmodni csendes kandallós szobáról, ahol gyermekek, leánykák ülnek körül az agg vitézt, ki beszél nekik rémdolgokról, amik sok-sok év előtt történtek vele Szebasztropol ostrománál...» (A *gyerkőc*).

Gyakori a szövegben elbújtatott irónia:

„Az éj eltakarta a nappal rombolását. Zöld mezők és véres mezők, eleven emberek és halottak szépen elfeketültek az éjben; a koronként megdördülő ágyú világa csak egy percig tart, az nem háborítja az éjszakát” (A *gyerkőc*). „A jeles üzér tehát benn maradt az ostromlott várban s valóban elég bátorsága volt akárhányszor körüllovagolni a bástyákon a török főtisztek kíséretében, kikkel mind igen jó barátágban volt s ilyenkor elég alkalma lehetett az emeltebb bástyatornyokból letekinteni pompás kertjére odaát a szigetben, s szomorúan elnézhetni, milyen szép gazdálkodást követ ott el a jámbor ostromló sereg” (Drága föld). „Itt-amott még vonaglott egy haldokló tetem, a legtöbb olyan szépen meg volt halva, hogy meg sem mozdult; egy-egy elszakított kar, egy-egy legördült fő hevert ottan mellettem” (A *sérthetetlen*).

Az egyszerű stílus a dialógusokban jelentkezik, mindegyik más, mindegyik a szereplőket jellemzi.

Fiatalemberek, katonák humora jellemzi *Az amazon* c. novellát. A katonák puncsot iszogatnak bádogserlegből, egyikük a „milyennek találd” kérdésre válaszol:

- „– Rossz, de izsom, mert nincs jobb.
- Mi baja? mi nem jó benne? kiált egyszerre mind a három sértett bajtárs, kik éppúgy érintve érezhetik magukat a meggyalázott nemzeti puncs által, mint az angol tisztek az »avis timides« hírhedett kifejezésében.
- Először is nem elég erős.
- Azaz finom!
- Másodszor kozmás.
- Az haut gout.
- Harmadszor kevés volt; töltsetek még egy pohárral.”

A „kis Dumas” a katonák kérésére elmeséli szerelmi kalandját, szövege tele van stílusteréssel (azért hívják Dumas-nak, mert ugyanolyan kondor haja van, mint a nagy regényírónak):

„– Tehát Isten önnel, szólt susogva s egészen nő volt, midőn kezét nyújtá felém. Isten önnek, szólt és megszorítá kezemet. Ah, ekkor tértem magamhoz. Ekkor tekinték szívébe.

– Torlatievna! Mondék lelkesülve, ön távozik, de nem örökre, tőlem. Ön elviszi most magával szívem, de én érte fogok menni. Mi bevesszük Szebasztopolt s akkor én önt fölkeresem; adja ide az adresztét, mely utcában lakik és sub micsoda numero?”

Egy másik példa az egyszerű párbeszédre (*A sérthetetlen*):

„– Tudod-e már, hova kell lőnöd? kérdé a tábornok.

– Tudom, felelt a tengerész.

– Jól céloztál-e?

– Jól céloztam.

– No hát tüzelj.

Egy lobbánás történt parancsára; de az nem ágyú, hanem pisztolylövés volt.”

Ez a példa átvezet az elemzéshez.

2. Retorikai elemzés és a leplező nyelv

A nyelv – nagyon egyszerűen megfogalmazva – gondolataink kifejezésének eszköze: „én olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar” – írja Jókai (*A látható Isten*). „A gondolatokhoz odataláló nyelv” – ennél ötletesebb megfogalmazás nincs. Ám az ellenkezője is igaz: a gondolatokat leplező nyelv is létezik. Péter Mihály könyvet is írt erről *A leplező nyelv. Álcázás és ámitás a nyelvhasználatában* címen. Azt állapítja meg, hogy a nyelvhasználatban két-féle leplezés fordul elő: „az objektív valóság valamely részének, tényállásának leplezése”, valamint „a beszélő szándékának vagy értékelésének leplezése” (i. m. 65). Egy disszertációból idézi az eufemizmusok három csoportját, ezek: tabujelenségek helyettesítése; „társadalmilag veszélyes vagy kellemtelen jelenségek kendőzése”, közönséges tartalmak kendőzése (i. m. 76). Péter Mihály sokféle lehetőséget sorol fel, eufemizmusokat, propagandát, reklámokat stb., de megjegyzi, hogy felsorolása nem teljes, bizonyára egyéb

lehetőségek is léteznek. Efféle egyéb lehetőség lehet az álcázott mesélés, s erre példa „a sérthetetlen” története. S az álcázás oka is kiderül: ez nem más, mint a téma veszélyessége, úgyhogy mind a kétféle leplezés érvényesül a novellában: a valóságot is leplezni kell, de a beszélő szándékát is.

A sérthetetlen. Egy vén orosz katona meséjéből

A novella címe alapján arra gondolhatunk, hogy egy hősről, egy csodálatos katonáról mesél a vén katona. Valóban isteníti a „sérthetlent”, de valahogy az érzelmek ellenkezőjükre fordulnak – ezért érdekes ez a novella.

A **retorikai szituáció** tehát a sérthetetlen dicsérete, a fiatal hallgatóság meggyőzése a híres katona érényeiről. A szövegből kiderül, hogy a vén katona fiatal társainak mesél, ahogy ez általában így szokott lenni.

Érdekes a novella **szerkezete**. Egy összefoglalással kezdődik:

„...Engedjete csak rá visszaemlékezni... Hadd képzeljem magam elé újra, úgy, amint gyermek volt s velem együtt játszott a parkban; úgy, amidőn először kezébe adták a fegyvert és azt mondták neki: előre! és úgy, amint megvénült velem együtt és elhagyott messze maga mögött: ő tábornok volt és én közkatona. / Nem volt olyan katonája az orosz seregnek soha több, nem is lesz több; soká elemlegethetik őt, amíg egy másik támad, aki az ő nevét kitörli az emlékezetből.”

Maga a novella ennek az összegezésnek a kifejtése, tehát egy általános tételből indulunk ki, részletezzük – és azután levonhatjuk a következtetést: Valóban nagyszerű volt ez a tábornok? Valóban feltétlenül tiszteli a vén közkatona? Általános – egyedi – következtetés: ez az enthüméma logikája, vagyis az általános emberi gondolkodás sémája. Az általános tétel az igazolás. Az a kérdés tehát, hogy ez az általános tétel valóban igazolás-e, igaz-e.

Azért is érdekes a novella szerkezete, mert mozaikos, vagyis nem hagyományosan lineáris, csattanóval, hanem három epizódra épül, három epizódot mond el a vén közkatona. A három epizód a tábornokot jellemzi, ez az érvelés: annak a megokolása, hogy miért tartották sérthetetlennek. (A vén katona neve Péter, a tábornokot Pálnak nevezi: „az én Pálom”). A felvezető mondat hármas tagolása megfelel a novella hármas szerkezetének (jelöltem az aláhúzásokkal).

A vén katona kb. harminc év történetét meséli el úgy, hogy kiemel három eseményt.

Ifjú legények voltak, amikor Muravjov (Murawieff – az akkori átírásban) „támadása elmúlt”. Nem mondja a vén katona, de járványról, lelki betegség-

ről, egyenlőségi eszmékről beszél, majd kivégzésekről, szibériai száműzetésről. Csakis az 1825. december 26-ai dekabrista felkelésre gondolhatunk, melynek egyik szervezője volt Mihail Muravjov gróf. A két fiatal besorozták egy büntetőezredbe, elszigetelték őket, s mindig jelentettek róluk Szentpétervárba. Mindezt meglehetősen áttételesen, virágnyelven meséli el a vén katona (nyilvánvalóan olyan korban vagyunk, amikor a felkelésről nem lehet nyíltan beszélni).

A száműzött ezredet azután délre vezényelték, egészen a Dunáig. „A Duna partján pedig feküdt egy vár; csillagszegletes bástyákkal, nagy, vörös tornyokkal, amikről olyan szép csendesen néztek le reánk a sorba rakott ágyúk.” Pontos adatokkal nem szolgál a katona, de sejthető, hogy Szilisztria ostromáról van szó. A vár ellen vezénylik a katonákat, halomra lövik őket, csak a két fiatalember marad életben. Pál tartja a zászlót, folyamatosan lövik, de nem találják el. Itt kapta a sérthetetlen nevet.

Ezután Pál ezredes, majd tábornok lett, s mindig magával vitte gyermekkori barátját. Szevasztopolhoz vezényelték őket (ezt megnevezi a mesélő). A tábornok a restekhez, a lustákhoz kegyetlen tudott lenni. Itt történt, hogy egy fiatal katona elaludt az ágyú mellett, mert már négy éjszaka nem aludt. A tábornok olyan kegyetlenül ütötte meg a revolverével, hogy kiverte egyik szemét. A tábornok továbbment, s nem vette észre, hogy a fiatal egy vén tengerészhez tántorgott, aki az apja volt. Az apa lelőtte a tábornokot, majd öngyilkos lett. Mégsem volt sérthetetlen.

Az **érvelés** vizsgálatakor azokat a mozzanatokat érdemes kiemelni, amelyek ellenkezőjére fordítják véleményünket.

A dekabrista mozgalomról úgy beszél a vén katona, mint járványról, olyan betegségről, amelyben azt akarták, hogy minden ember legyen egyenlő. „Őrizzen meg az ég benneteket ezen veszélyes nyavalyától” – mondja. „Minket is meglepett ez a járvány; minket is kigyógyítottak belőle könnyen, nagyon könnyen.” Ez a „könnyen, nagyon könnyen” minősítés tulajdonképpen az ellenkezőjét jelenti. Kiderül, hogy kivégzések voltak, bebörtönzések, száműzetések az „az Obi tenger jeges partjai mellé”, „a hús Kamcsatkába”. „Én és az én Pálom egy századba voltunk rendelve, együtt álltunk gyakran őrt az ólombányák előtt...” „Ilyen veszedelmes ragálytól meglepett ezredet bajos volt tartani az országnak.” Kiderül a meséből, hogy mindenütt elkülönítették, s mindig megfigyelés alatt tartották őket, mindig jelentették még a káromkodásukat és a sóhajtásukat is.

Pál apja patriarcha volt, s az áldozókehelyben megmaradt borral megmosta az újszülött testét. „És ettől a hatalmas kenettől azon csoda származott, hogy Pál testén soha semmi ellenséges fegyver nem fogott.” A második epizódban mindez bebizonyosodik. A száműzött ezredet a Duna partjára

vezénylik, mert „háború van a pogány törökkel”. Nagy becsületben részesülnek, mert egy nagy úr beszélt hozzájuk, és még nagyobb becsület volt az ékes beszéd. A „Fiaim!” megszólítás meghatotta az „elvetett, eltaszított árvákat”, a felséges cár feléjük fordította kegyelmét, ami azt jelentette, hogy mehetnek a biztos halálba. A szépen előadott beszéd, az ünnepélyes mise után ezt olvassuk: „Azután lassankint eltisztult a porfelleg, a föld nem adott több port a vér miatt, az ágyúk is elhallgattak és amint akkor körülnéztem, ott feküdt a téren az egész óráni ezred, abban a szép rendben, amelyben kiindult; mint mikor a szépen nőtt erdőt levágják; egyik fa jobbra, a másik balra, de egyik sem messze a másiktól. Itt-amott még vonaglott egy haldokló teteme, a legtöbb olyan szépen meg volt halva, hogy meg sem mozdult; egy-egy elszakított kar, egy-egy legördült fő hevert ottan mellettem, ami nem tudom, honnan jöhetett oda?” Minden a visszájára fordult: szép szavak – kegyetlen pusztulás: „Több nem hiányzott közülök; egy rakáson voltak.”

A harmadik epizódban azt hangsúlyozza a mesélő, hogy mindenki tisztelte a sérthetlent, de kiderül, hogy kegyetlen, még barátját is megbüntette ötven botütésre. „De nagyon jól cselekedte. Mert megérdemlettem azt” – mondja a vén katona. Kegyetlen akkor is, amikor az elpusztult ágyúk helyére újakat rendel, sok katona meghal a művelet közben. Parancsol a vén tengerésznek, hogy célozzon, de az a tábornokra céloz. Ellenséges golyó nem tudta megölni, de az orosz fegyver megölte. Elérte a büntetés a kegyetlensége miatt.

A novella **stílusa** egyszerű, mesélő stílus. Első mondata: „Engedjete csak rá visszaemlékezem”. Az emlékezésnek is megvan a jellegzetessége: bizonyos fokig szépít. Ezért a mesélő szépen akarja visszaadni az emlékeket, de a szép szavak mögött mindig átsüt a kegyetlen valóság. Ez a kettősség jellemzi a novella stílusát. „Amidőn e kór kiütött az országban, olyan veszedelmes idők voltak, hogy egy hónap alatt minden tartományban elterjedt az, mert minden ragálnál sebesebben repül, s ha az ország bölcs vezetői nem gondoskodnak róla, talán magával ragadja az egész birodalmat. De bölcsen és hatalmasan ellenállottak annak: akiket már nagyon megvesztett e járvány, azokat rögtön levágták fegyverrel, vassal, akik még gyógyíthatók voltak, azokat olyan falak közé tették, ahonnan lehelletük másokra nem ragadhat, akik pedig csak meg voltak még lepve általa, de még nyilvánosan nem ütött még ki rajtuk a baj, azokat egy csoportba szedték, s különálló ezredet alkotva belőlök, elküldték Oránba és még feljebb Asztakhánba, és fel az Obi tenger jeges partjai mellé, és a hűs Kamcsatkába. És midőn e hideg országokban meghordozták őket, akkor megtapinták ütereiket, ha most is oly rendetlenül vernek-e még? / Többnyire lehiggadt a vére mindnyájának.”

Az emlékezés valóban szépít, de itt másról is szó van. Despotikus légkörben nem lehet bírálni, nem lehet élesen fogalmazni. Az emberek megtanulják

a behódolást, legalábbis szavakban, bölcs vezetésről zengedeznek a felületen, de azért – szép szavakba burkolva – elmondják a tényeket. Ez a kettős, leplező beszédmód jellemzi a mesélőt – s valószínűleg nemcsak az orosz despotizmusban volt jellemző, hanem a hazai abszolutizmus légkörében is. A korabeli olvasók bizonyára felismerték ezt a kettősséget, feltehetően a vén katona fiatal hallgatói is „vették a lapot”. (Mi is átéltünk egy ilyen korszakot: dicsőíteni kellett pártunk és kormányunk bölcs vezetőit és a nagy Szovjetuniót, azután magunkban gondoltunk egyéb dolgokra: a kivégzett, a bebörtönzött, a kitelepített emberekre. Iskolai ünnepségeken a kórus gyakran énekelte a Sztálin-kantátát: Mert szívünk kitárul nagy Sztálin szavára, és boldog az ember, ki róla dalol.” Persze.)

Még egy nagyon fontos következtetés ide kívánkozik. A „sérthetetlen” eleinte forradalmár, le is buktatják, száműzik, büntető ezredbe sorolják. Azután őrnagy, ezredes, tábornok lesz – tehát renegát, átáll. Nincs kimondva, de másképp nem lehet. Az átállók, az árulók mindig túlbuzgók, ezért kegyetlen. Persze azért is sérthetetlen, mert félnek tőle. De az igazságszolgáltatás úgy is működik, hogy van, aki nem fél tőle: s bosszút áll.

Tulajdonképpen kettős lélekrajzzal van dolgunk: a mesélőével és a renegátéval.

A sérthetetlen című Jókai-novella zseniális, örökké modern, s alkalmas arra, hogy eloszlassuk a Jókai művészetéről terjesztett sok badarságot (fel-lengzős, nem tud szerkeszteni, nincs lélekrajz a műveiben).

Összefoglalás

A Bach-korszakban, azaz az 1850-es években írt török témájú Jókai-novellákat a törökök iránti rokonszenv és az oroszok iránti ellenszenv jellemzi. Az oroszok legyőztek bennünket a szabadságharcban, a törökök befogadták a menekülőket. Jókai a cenzúra miatt nem írhatott nyíltan a szabadságharról, de burkolt utalásokat bőven alkalmazott más témájú – klasszikus, egzotikus, erdélyi, magyar őstörténeti, történelmi és jelenkori – novelláiban is.

„Kifogyhatatlan volt a rejtett hazafias célzásokban” – írja Szinnyei (i. m. 252), s felsorol jó néhányat: „Emilnek hirtelen távoznia kell atyjával – még nem tudják, hová” (*A hold*, kivándorlásról van szó); „Te pedig, magyar nemzet, élsz, és lélekben, gondolatban egészebb vagy, mint valaha voltál. Haladsz csendesesen, de biztos nyomon. [...] Emeld fel szívedet [...]” (*Az utolsó budai basa*); „Az úr Isten oltalmazza meg a magyarokat ezután is!” (*Fulkó lovag*). Hazafias célzásokat találunk több magyar tárgyú történeti elbeszélésében: *Sajó, Másik haza, Mahizeth, A varchoniták, Egy bukott angyal, A mennyei parittyakövek*; valamint zsarnokellenes harcokról szóló külföldi tárgyú no-

velláiban: *Carinus, Kelet királynéja, Tsong-Nu, A megölt ország, Valdivia, Bolívar*, orosz tárgyú novellákban és a *Véres könyv* novelláiban.

A török témájú novellák két csoportra oszthatók: egyrészt a történetmesélés jellemzi őket, másrészt könnyedebb anekdoták. A történeteket gyakran fennkölt stílus jellemzi, az anekdotikus novellákat humor, olykor irónia.

Az irodalomtörténet-írás kevésbé foglalkozott Jókai novelláival, elegendő feladatot jelentett a sok regény elemzése. A *Véres könyv* oroszellenessége nyilvánvalóan nem lehetett téma a szovjet korszak negyven éve alatt, nem írtak róla, ezért hiánypótló lehet a jelen elemzés. Talán befolyásolhatta a törökös novellák vizsgálatát Szinnyeji negatív véleménye, szerinte „ezek francia romantikus elbeszélések tárgyaiknál, alakjaiknál, indítékaiknál és elbeszélő módjuknál fogva.” Kalandok, sokféle meglepetés, borzalmak, teljesülő jóslatok, jósálmok, titkok, nemes lelkű „természetes” emberek, hősök, múltba vágyás. A francia romantika stílusbeli dagályossága, de a franciás könnyedség is, gúnyos vagy humoros elmésség (i. m. 234). Ezzel a sommás ítélettel semmiképpen sem érthetünk egyet, bizonyítékkal szolgálhat a rene-gátról szóló novella elemzése.

Említettem, hogy az utolsó novellának, *Az akhtiári fogolynak* megvan az önfeladásról szóló figyelmeztető funkciója, méltó lezárása a kötetnek. De lezárás más szempontból is: figyelmeztetés egy eljövendő korról, veszélyesebb háborúkról:

„A háború hajdan igen szép költői tárgy volt.” [...] „Szegény Homér! Milyen rosszul járnának égi alakjaid, ha ez új Iliászba akarnák magukat ártani; ha Trója ostrománál a had istene egy lándzsától találva, akkorát ordított, mint tízezer ember, mit mondana most egy százhatvan fontos bombához, mely goromba süvöltéssel ront az egeken keresztül s nem kérdi, hogy van-e ott valaki? Az emberek különb mennykövet találtak fel, mint Jupiteréi; a találmányok százada megbuktatta a költők korszakát; a háború nem költészet tárgy többé, aki jobban ki tudja számítani a hajlott vonalakat, miket a golyó tesz, aki célszerűbb alakot tud adni a bombának, aki jobb számító, és végtére, aki tovább győzi pénzzel, az a győztes.

Szegény, szegény hősök.”

Szakirodalom

Adamikné Jászó Anna 2021a. Jókai első, a szabadságharc előtti novellái. Retorikai-nyelvi elemzés. *Magyar Nyelvőr* 134–58. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.2.134>

Adamikné Jászó Anna 2021b. Forradalmi és csataképek. *Anyanyelv-pedagógia* 5–22.

Adamikné Jászó Anna 2021c. Egy bujdosó naplója. *Filológia* 4–21.

- Adamikné Jászó Anna 2021d. Egy novella retorikai elemzése. Jókai: A fehér angyal. In: Lócsi Tamás – Tóth M. Zsombor (szerk.): *A jövődő tükre. Retorika a gyakorlatban – Gyakorlat a retorikában*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, ELTE Tanító- és Óvóképző Kara. Budapest. 63–80.
- Arisztotelész 1999. *Rétorika*. Ford. Adamik Tamás. Telosz Kiadó. Budapest.
- Fried István 2018. Jókai Mór novellatípusaihoz. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.): *A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról*. Tempevölgyi könyvek 25. MTA–KIK. 92–113.
- Hansági Ágnes 2018. Műfajttörténet, poétika és narráció. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.): *A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról*. Tempevölgyi könyvek 25. MTA–KIK. 17–48.
- Nagy Miklós 1957. (Sőtér István és Barta János korábbi jegyzeteinek felhasználásával) *Jókai Mór* (Magyar Irodalomtörténet 1849–1905). Kézirat. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat. Budapest.
- Nagy Miklós 1968. *Jókai. A regényíró útja 1868-ig*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Nagy Miklós 1999. *Jókai Mór*. Korona Kiadó. Budapest.
- Perelman, Chaïm 2018. *A retorika birodalma. Retorika és érvelés*. Ford. Major Hajnalka. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Péter Mihály 2012. *A leplező nyelv. Álcázás és ámitás a nyelv használatában*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Sőtér István é. n. (1941) *Jókai Mór*. Franklin Társulat. Budapest.
- Szajbély Mihály 2010. *Jókai Mór (1825–1904)*. Kalligram. Pozsony.
- Szávai János 1981. Novellatípusok a magyar irodalomban. *Irodalomtörténet* 611–37.
- Szávai János (szerk.) 1983. *Boccacciótól Salingerig. Novellaértelmezések*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szilágyi Márton 2018. Egy megkomponált novelláskötet a háborúról és az oroszokról – s még sok minden másról. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.): *A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról*. MTA–KIK. 171–83.
- Szinnyei Ferenc 1939. *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- Szinnyei Ferenc 1941. *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- Zsigmond Ferenc 1924. *Jókai*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- Zsigmond Ferenc 1924. *Jókai Mór élete és művei*. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest.

Adamikné Jászó Anna

professor emeritus

ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

<https://orcid.org/0000-0003-4590-2772>

Abstract

ADAMIKNÉ JÁSZÓ, ANNA

**THE *VÉRES KÖNYV* AND THE UNVEILING LANGUAGE. JÓKAI'S SHORT STORIES
BASED ON TURKISH THEMES IN THE 1850S**

Jókai's short stories based on Turkish theme in the Bach era, i.e. in the 1850s, are characterised by sympathy for the Turks and antipathy for the Russians. Due to censorship Jókai could not write overtly about the War of Independence and the struggle, but he used plenty of covert references in his short stories on other topics – classical, exotic, Transylvanian, Hungarian prehistoric, historical and contemporary – as well. The short stories on the subject of the Turkish era can be divided into two groups: on the one hand they are characterised by storytelling, and on the other hand they are more facile anecdotes. The stories are frequently characterised by an elevated style, the anecdotal short stories by humour, occasionally irony.

The research of literary history was less concerned with Jókai's short stories. The anti-Russian aspect of the *Véres könyv* could not be a topic for obvious reasons during the forty years of the Soviet era, writers did not deal with it, so the current analysis can have a gap-filling function. The present paper is part of my series on the rhetoric of Jókai Mór's short stories (Adamikné 2021a). The study consists of two parts: in the first part I describe short stories on Turkish themes written in the Bach period, then the second part contains a linguistic-rhetorical analysis of a short story and this short story is a clear instance of the use of unveiling language.

Keywords: Jókai Mór, Turkish theme, anti-Russianism, *Véres könyv*, style and argumentation, unveiling language, *A sérthetetlen. Egy orosz katona meséjéből*